

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Dvacáté století jako válka – Filosofie dějin Jana Patočky

Petr Havlín

Bakalářská práce

2019

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

Petr Havlín

Poděkování

Poděkovat bych chtěl celé své rodině za podporu během psaní práce i celého studia. Zvláště pak chci poděkovat hlavně vedoucímu své práce Mgr. Tomáši Hejdukovi, Ph.D., za jeho rady a ohromnou ochotu, bez níž bych nemohl práci včas dokončit.

ANOTACE

Bakalářská práce je zaměřena na Patočkovu pojetí dějin, konkrétně se zaměřuje především na jeho výklad 20. století jako vyvrcholení úpadku péče o duši. Primární literaturou k tomuto tématu jsou Kacířské eseje o filosofii dějin. Práce se věnuje krátce výkladu vzniku, postupné modifikace a následnému úpadku péče o duši. Hlavním tématem jsou Patočkovy návrhy řešení této krize, hlavně tedy pojmu solidarity otřesených. Závěrem obsahuje práce i kritické poznámky k tomuto konceptu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jan Patočka, péče o duši, otevřená duše, technická inteligence, solidarita otřesených

TITTLE

The twentieth century as war– Jan Patočka's philosophy of history

ANNOTATION

The bachelor thesis focuses on Patočka's interpretation of history, particularly on his explication of the 20th Century as a culmination of the decline of the Arture of soul. The primary literature connected to the theme, and implemented in the thesis, consists of Heretical Essays in the Philosophy of History. The thesis aims to interpret the origin, gradual modifications and subsequent deterioration of the care of the soul. The main theme consists of Patočka's preferred solutions of the crisis, most prominently the term of solidarity of the shaken. The thesis concludes with critical comments on Patočka's postulates.

KEYWORDS

Jan Patočka, care for the soul, open mind, technical intelligence, the solidarity of shaken

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 PÉČE O DUŠI.....	9
1.1 Vznik péče o duši.....	9
1.2 Péče o duši v křesťanském středověku.....	9
1.3 Úpadek péče o duši v renesanci a osvícenství.....	10
1.4 Evropa před vypuknutím první světové války.....	11
2 VÁLKY 20. STOLETÍ.....	12
2.1 První a druhá světová válka.....	12
2.2 Evropa po druhé světové válce.....	13
3 ŘEŠENÍ DUCHOVNÍ KRIZE.....	15
3.1 Autenticita – neautenticita a sakrální – profánní.....	15
3.2 Otevřená duše.....	17
3.3 Masová inteligence.....	18
3.4 Frontový otřes.....	19
3.5 Solidarita otřesených.....	20
3.6 Je vědeckotechnická civilizace úpadková?.....	22
4 KRITICKÉ POHLEDY.....	24
4.1 Válečné století a akumulované síly.....	24
4.2 Proměna člověka frontovým otřesem.....	25
4.3 Přínos války.....	26
5 ZÁVĚR.....	27

ÚVOD

Jako téma pro tuto bakalářskou práci jsem si zvolil Patočkovu filosofii dějin, konkrétněji pohled na 20. století. Primárním pramenem pro toto zkoumání mi byly Kacířské eseje o filosofii dějin. Samotný text práce se věnuje problematice uvedené v zadání bakalářské práce, použitá literatura se však částečně odlišuje.

Primárním tématem práce je Patočkovu pojetí 20. století, tedy století, jímž otřásly dva světové konflikty a které následně ustrnulo ve studené válce mezi východem a západem. Hlavní otázkou k zodpovězení tedy bude, jak dle Patočky dospěly dosavadní dějiny do takového krutého vyvrcholení a jak tuto krizi zažehnat.

Aby se však bylo možné zabývat konkrétní částí Patočkovy filosofie dějin, je třeba se nejdříve podívat na její základ, tedy na péči o duši. Na tomto zásadním pojmu autor celou svou filosofii staví, je proto třeba ho podrobněji vysvětlit. Zmíněná krize je způsobená tím, že v průběhu dějin došlo k úpadku a nahrazení péče o duši péčí o svět. První část tedy bude zaměřená jednak na výklad významu a vzniku péče o duši, ale také na její stručný vývoj a následný úpadek.

Druhá část se zaměří na Patočkovy výklady první, druhé i následné studené války, kdy válka pokračuje formou míru, „mír se stává sám součástí války“¹. Tuto část prokládá Patočka v Kacířských esejích i množstvím historických informací a úvah, pokusíme se však zaměřit čistě na filosofické myšlenky, které se zde ukrývají. To znamená sledovat snahy těchto válek změnit světový status quo, pohled na světové války jako nejefektivnější prostředek uvolnění akumulovaných sil nebo vysvětlení protikladnosti pojmů dne a noci.

Nejdůležitější je 3. část, která představuje Patočkův pohled na možné řešení této krize péče o duši. Je to duchovní krize vzniklá z nahrazení péče o duši péčí o svět, tedy čistě vědeckým pohledem na svět. Díky tomuto zvědečtění vznikla moderní civilizace s neskutečnými možnostmi, ale zároveň takto rozsáhlou silou k vlastnímu ničení. Je tedy civilizace v takovéto podobě úpadková? K zodpovězení této otázky je třeba podle Patočky zjistit, jaká je podoba úpadkového života a zda naše vědeckotechnická civilizace takovýto život podporuje. Pro tyto odpovědi je třeba si objasnit dvoje rozdělení autenticita-neautenticita a sakrální-profánní,

¹ Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 124.

tedy rozdělení mezi životem v pravdě a ulehčením pomocí útěku do každodennosti. V druhém případě je to mezi životem každodenního obstarávání a tím, co tento život přesahuje.

Pokud jde o samotné řešení duchovní krize, hlavní problém je, že racionální vědecký rozum se omezuje na pouhou racionalitu prostředků, postrádá uchopení smyslu „život v pravdě“. Následně se tedy v třetí části podíváme na koncept otevřené duše, který má být řešením tohoto problému, má ustanovit novou podobu péče o duši.

V závěru této části práce představuje dva způsoby, jak chtěl Patočka nové podoby péče o duši dosáhnout. Ranější je koncept masové inteligence, kdy spoléhal na politicky aktivní vrstvu inteligence, pozdější solidaritu otřesených. Druhý zmiňovaný způsob se objevuje právě v Kacířských esejích a představuje zajímavou myšlenku, kdy skrze hrůzy 20. století, hrůzy válek povstanou ti, kteří si těmito hrůzami prošli a budou bojovat proti jejich pokračování. Zaměříme se zde na frontový zážitek vedoucí k tomuto „otřesení“ a následně na samotnou solidaritu otřesených. Cílem je ukázat, proč je tento zážitek tak zásadní, jak ty, kteří jím prošli, „obohatí“, umožní jim poznat absolutní svobodu, a jak mohou vyvést zbytek lidstva z duchovní krize, ukázat jim život v pravdě.

Závěrem třetí části je možné si opětovně položit otázku na to, zda je vědecko-technická civilizace úpadková, neboť byly probrány pozitivní i negativní aspekty, které Patočka této moderní civilizaci přisuzuje.

Poslední část předkládá některé kritické pohledy dalších autorů, na které jsem narazil při studiu sekundární literatury. Týkají se především Patočkova pohledu na války 20. století, frontové zážitky a solidaritu otřesených.

1 PÉČE O DUŠI

1.1 Vznik péče o duši

Než se budeme věnovat samotnému výkladu 20. století, je třeba si alespoň stručně ukázat cestu, která v Patočkově pojetí dějin vedla k tomuto válečnému století, a to ve vztahu k nejdůležitějšímu pojmu jeho filosofie *péče o duši*. Právě péče o duši je dle Patočky podstatou evropských dějin. Je to realizace pravého lidského bytí skrze hledání smyslu. Není to pouze účel, to je jen jeden ze způsobů smyslu, smysl je to, co pro nás činí něco srozumitelným.² „*Starost o duši znamená: pravda není jednou provždy dána ani není záležitost pouhého nazírání a přijetí ve vědomí, nýbrž celoživotní zkoumavá, sebekontrolující, sebesjednocující myšlenkově-životní praxe.*“³

Tato péče o duši jako realizace pravého lidského bytí vznikla vlivem počátku filosofie a politické svobody ve starověkém Řecku v 6. a 5. stol. př. n. l. V této době vyrůstá péče o duši z otřesu skromného životního smyslu mytického člověka. Se vznikem filosofie se rodí otázky po absolutním smyslu, po smyslu celku skutečnosti.⁴ Dochází zde ke vzruchu bytí člověka, kdy se již dále nestará jen o své biologické přežití, ale hledí dále, hledáním smyslu se stará o své bytí, pečuje o duši. Zde vidí Patočka počátek dějin, neboť ty jsou pro něj dějinami péče o duši. Říká nám, že přechod od klanů a kmenů k velkým říším vyžaduje „(...) přechod od konečného, přehledného, zvláštního k nekonečnému, nepřehlednému, univerzálnímu ve smyslu nesmyslovosti, pravé univerzálnosti.“⁵

Takto se péče o duši uplatňovala ve starověkém Řecku a následně ve starověkém Římě, s nástupem raného středověku a společně s ním a nástupem křesťanství dochází i k proměně péče o duši.

1.2 Péče o duši v křesťanském středověku

Křesťanství podobu péče o duši proměňuje, univerzum je nyní chápáno jako konečné a je to Bůh, který mu uděluje smysl, nikoliv člověk. Primární je nyní vztah lidské duše a Boha, svět a příroda jsou odsunuty na druhou kolej, příroda je nyní chápána jako klenotnice,

² Kohák, Erazim, Jan Patočka: *Filosofický Životopis*, H&H, Praha 1993, s. 161–162.

³ Patočka, Jan, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, in: *Péče o duši III.*, OIKOYMENH, Praha 2002, s. 87.

⁴ Tamtéž, s. 162

⁵ Patočka, Jan, *Velké prvotní civilizace a Indie*, in: Patočka Jan, *Péče o duši I.*, OIKOYMENH, Praha 1996, s. 321.

kteřá nám byla dána Bohem a z níž je možné libovolně brát.⁶ Zde se rodí jeden z prvotních problémů moderního světa, křesťanství nám dle Patočky dalo pojetí přírody jako našeho nástroje, který můžeme ovládat. Člověk a jeho duchovní život byl vyjmut z celistvosti světa, v antice byl člověk součástí kosmu, křesťanství jej činí závislým na Bohu a nadřazeným přírodě. Přesto zároveň díky autoritě Boha je zde stále harmonie vnitřního a vnějšího světa, Bůh je tím, kdo pojí duchovního člověka a přírodu, neboť on je stvořitelem obojího. Péče o duši se tak stále v křesťanství udržuje díky důrazu na duchovní život a díky Bohu, který umožňuje jednotu univerza jako stvořitel veškerého univerza. S nástupem renesance dochází k postupnému rozpadu této harmonie.

1.3 Úpadek péče o duši v renesanci a osvícenství

V renesanci tu stále přetrvává určitá myšlenka harmonického kosmu, ale dochází k postupnému rozkladu této harmonie. Renesanční filosofie směřuje především k využití lidských sil, vědění začíná být chápáno jako moc k ovládnutí přírody. Představiteli tohoto převratu jsou především Descartes a Bacon. Zámorské objevy odstartují honbu za bohatstvím. Péči o duši začne nahrazovat starost o to mít, péče o svět.⁷ Definitivní přechod od péče o duši k péči o svět znamená osvícenství.

Právě osvícenství přináší naprosté převládnutí moderní vědy jako způsobu chápání a poznávání světa. Ve vědě se rodí „(...) univerzalita docela jiného typu než starověká obsahová a útvorná: univerzalita formalizující a neznatelně předcházející k favorizování výsledku před obsahem, ovládnutí před pochopením“⁸. Rozum nyní již nehledá harmonii a jednotu, ale jednoduchost a jasnost, svět se pro něj skládá z faktů a myšlenkových konstrukcí, tento nový rozum se realizuje právě v moderní přírodovědě. Zde se rodí moderní technická a racionální civilizace, která učinila lidstvo mnohem mocnějším nežli kdy dříve, dala mu nepředstavitelnou moc budovat i ničit. Zároveň zde ale zanikají jakékoliv pokusy vést život bez vědy a techniky, moderní přírodověda se stává jediným přijímaným způsobem přístupu ke světu. Následující kapitola shrne, jak vypadala podle Patočky Evropa na prahu 20. století, Evropa, která je již zcela pod nadvládou vědeckotechnické civilizace.

⁶ Blecha, Jan, Jan Patočka, Votobia, Olomouc 1997, s. 176.

⁷ Cajthaml, Martin, Evropa a péče o duši: Patočkovo pojetí duchovních základů Evropy, OIKOYMENH, Praha 2010, s. 91–95.

⁸ Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 90.

1.4 Evropa před vypuknutím první světové války

V 19. století je již Evropa zcela redukována na individuální národní státy, které usilují pouze o rozmnožování a ochranu majetku, již je nepojí žádné vize ani ideály, vrhají se tak do války jednoho proti druhému pro triviální územní a ekonomické zájmy.⁹ Pojetí světa je již zcela zpředmětněné, je to soubor technicky manipulovatelných jsoucen, což se promítá i do pojetí člověka. To vede k zapomenutí na pravé lidství, bytí člověka je nyní tvořeno pobytem mezi věcmi, jejich zmocňování a manipulace jsou to jediné, na čem v životě záleží.

Výše popsané je důvodem, proč pohlíží Patočka na 19. století jako na období nihilismu, jako na období, kdy se zcela vytratila péče o duši, zcela se vytratilo hledání smyslu. Jak bylo také již zmíněno, smysl je to, co pro nás činí něco srozumitelným, je to otevřenost bytí v jsoucnech. „Nihilismus je právě ztrátou takové otevřenosti: pojetí, podle něhož není nic než souhrn jsoucen, že jsoucno se neotvírá bytí. Proto je marné snažit se oponovat nihilismu pomocí relativního smyslu, překonat globální ztrátu smyslu zdůrazněním partikulárních účelů a cílů.“¹⁰

Bez přítomnosti smyslu, v životě naplněném pouze manipulací se jsoucny, pouze povrchními prožitky, vystupuje do popředí nový fenomén, kterým je nuda. Lidstvo je znuděno touto povrchní každodenností a hledá způsoby, jak od této šedé všednosti utéct. Nejohroživějším způsobem, jak vybit tuto potencialitu, je v technické civilizaci právě světový konflikt, který také nabízí možnost uvolnit nahromaděné síly. Člověk technické civilizace totiž chápe svět jako soubor sil, které chce ovládnout, ale sám se tak stává otrokem síly, využívá tyto síly, ale zároveň se stal prostředkem k jejich akumulování a uvolňování.¹¹ Vyústěním této nihilistické éry, která se vyznačuje nudou a akumulací sil, je pohledem Patočky právě propuknutí světového konfliktu počátkem 20. století.

⁹ Kohák, Erazim, Jan Patočka: Filosofický životopis, H&H, Praha 1993, s. 164.

¹⁰ Kohák Erazim, Jan Patočka: Filosofický Životopis, H&H, Praha 1993, s. 162.

¹¹ Patočka, Jan, Kaciřské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 114–115.

2 VÁLKY 20. STOLETÍ

2.1 První a druhá světová válka

Nyní je na čase přistoupit k samotnému primárnímu tématu, tedy k Patočkovu výkladu událostí 20. století. Určujícím činitelem, který otevřel toto století, byla první světová válka, jež z velké části změnila dosavadní běh dějin. Proměnila podobu Evropy a změnila celkové uspořádání sil ve světě, kdy povstaly nové mocnosti, to byli dědicové Evropy. Došlo i k otřesu dosavadního pozitivního přesvědčení, že věda a technika mohou vyřešit všechny naše problémy. Všechny tyto události ještě umocnila brzy následující druhá světová válka.

Prozatím však zůstaňme u prvního světového konfliktu, neboť ten byl v očích Patočky pro vývoj dějin mnohem zásadnější. Vzhledem k jeho významu existuje i mnoho jeho výkladů, dle Patočky ale všechny ty dosavadní postupovaly nesprávně, a to bez ohledu na to, zda vykládaly válku jako boj germánstva se slovanstvem, střet demokracie s teokracií, důsledek přehnaného subjektivismu či jiné. Patočka si pokládá otázku, zda by i válka mohla mít nějaký pozitivní, sebevykládající charakter.¹² Všechny dosavadní výklady mají jedno společné, vysvětlují válku na základě myšlení 19. století, na základě *dne a míru*. Avšak tato i další války 20. století musejí být nahlíženy z hlediska jejich temné *noční* stránky. Z hlediska dne není na válce nic pozitivního, je to pouze nutná výměna ve funkcích a ochrana před ustrnutím, je to nezbytná pauza, která nám umožní další exponenciální růst.¹³

Pro další pohled do Patočkova výkladu tohoto konfliktu je třeba poukázat na to, co myslí metaforou dne a noci, neboť se o ně opírá v celém svém výkladu. První metafora dne: Jedná se o svět našeho každodenního života, o svět, který chápe válku jako prostředek svých cílů, jako pouhé přechodné období, které je třeba projít pro uskutečnění těchto cílů, ať už vlasteneckých, politických, ekonomických atd. Člověk je zde povolán k oběti v zájmu udržení cílů dne a míru. Zásadní je však metafora noci, která je temnou stránkou 20. století. Nelze zde přinést pozitivní charakteristiku tohoto fenoménu, je to jiné nahlédnutí bytí, které stojí v protikladu světu dne, míru a života.¹⁴ Těmto dvěma pojmům se budeme ještě věnovat dále v textu.

¹² Patočka Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 118.

¹³ Tamtéž, s. 118.

¹⁴ Hála, Vlastimil, Tři pohledy na první světovou válku, Filosofický časopis, Praha, Filosofický ústav AV ČR, 2011, 59, s. 384.

Každá válka má určitou nosnou ideu, jako například ideou křížových výprav byla nadřazenost křesťanské víry všem ostatním, ve třicetileté válce to byla víra ve vyřešení rozkolu západní víry, Patočka říká, že i první světová válka má svoji nosnou ideu, jen není tak zjevná. Idea této války byla ztráta víry v objektivní smysl světa a věcí a je záležitostí síly a moci realizovat takový smysl, střetávají se zde tedy síly usilující o zachování a radikální změnu světového statu quo.¹⁵ „Že se proměna světa v laboratoř, která aktualizuje miliardy let akumulované energie, musí dít válečně, ukázala právě tato válka. Znamenala proto definitivní průlom toho pochopení jsoucna, které započalo v 17. století vznikem mechanické přírodovědy a odstraněním všech těch ‚konvencí‘, které se tomuto uvolňování síly kladly v cestu – přehodnocení všech hodnot ve znamení síly.“¹⁶ Jak je z výsledku 1. světové války evidentní, ke změně světového statu quo během tohoto ohromného energetického střetu skutečně došlo.

I přes tuto změnu žádný dlouhodobější mír nepřichází, naopak brzy propuká ještě daleko hrozivější konflikt, který přechází v něco, co se nedá nazvat ani mírem, ani válkou. Ke změně světového statu quo dochází ale ve prospěch dědiců Evropy, tedy Ameriky a Sovětského svazu. Evropa ztrácí své postavení a svět je svědkem nové války, ta se nevede již na bitevním poli, ale využívá přímo síly dne a míru k oslabení svého protivníka. „*Co však v tomto bezohledném zápase triumfuje, je opět Síla a ta používá míru jako prostředku boje, takže mír se stává sám součástí války.*“¹⁷

2.2 Evropa po druhé světové válce

Po druhé světové válce se zde otevírá nové bojiště, strany po sobě sice nestřílí, ale to, že válka neskončila, dokazuje dle Patočky neustálé zbrojení obou soupeřů, neustálé šíření demagogie a bezohlednosti k životu. Nyní se čeká, až se jeden ze soupeřů mírem dostatečně oslabí.¹⁸ Tento nový svět nabízí techniku zcela nové úrovně, která umožňuje osvobození člověka od fyzické práce, ale zároveň mu poprvé hrozí možností naprostého zničení.

Střetávají se zde systémy, dvoje pojetí úpadku, modernismus v podobě západních liberálních demokracií jako individualismus a radikalismus v podobě Sovětského svazu a zemí pod jeho vlivem jako protiindividualismus. Liberalismus představuje jednu z podob modernismu, a i když byl Patočka přesvědčen o úpadku západního liberalismu, v důsledku liberálního

¹⁵ Patočka, Jan, Kaciřské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 118–119.

¹⁶ Tamtéž, s. 121.

¹⁷ Tamtéž, s. 124.

¹⁸ Patočka, Jan, Kaciřské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 124.

individualismu, kdy stát má sladit individua jako soukromé atomy mající soukromé zájmy pro dosažení růstu všeobecného blaha¹⁹, shledává v něm potenciál vyvést racionální civilizaci z duchovní krize. Modernismus si je vědom svých mezí, reflektuje nutnost doplnění racionální životní formy a zachovává prostor pro hlubší porozumění lidskému životu. Radikalismus není něčeho takového schopen, neboť se snaží zcela organizovat lidský život individuální i společenský.²⁰

V éře vědeckotechnické civilizace, kdy Evropa ztratila své postavení, shledává Patočka ještě jedno velké nebezpečí, a to v mocenských komplexech vybavených evropskou technikou, ale bez společného duchovního jmenovatele. Je proto třeba najít nového duchovního jmenovatele, založit novou podobu péče o duši.²¹

¹⁹ Homolka, Jakub, *Koncept racionální civilizace: Patočkovu pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*, Togga, Praha 2016, s. 178.

²⁰ Tamtéž, s. 205–207.

²¹ Patočka, Jan, *Doba proevropská a její duchovní problémy*, in: Patočka Jan, *Sebrané spisy 2: Péče o duši II*, OIKOYMENH, Praha 1999, s. 40–42.

3 ŘEŠENÍ DUCHOVNÍ KRIZE

3.1 Autenticita – neautenticita a sakrální – profánní

Než přikročíme k samotným řešením duchovní krize, je třeba se ještě podrobněji zaměřit na vysvětlení tohoto úpadku. Jaká je vlastně úpadková civilizace? Aby toto mohl Patočka zhodnotit, ptá se, co to znamená vést úpadkový život. Odpovídá, že je to takový život, který je porušený ve svém nejvlastnějším jádře, který se v domnění plnosti každým činem mrzačí. Úpadková je poté taková společnost, která svým fungováním umožňuje a přímo vede k takovému životu.²²

Jaký život se však mrzačí v domnění svého naplňování? Je to život, ve kterém se člověk odcizuje sám sobě. Odcizuje se tak, že místo starání se o své bytí a hledání smyslu tohoto bytí, tedy starání se o duši, propadá každodennímu shonu po větším bohatství nebo zábavě. „Člověk je tedy tak, že odcizování je mu nějak ‚milejší, přirozenější‘ než vlastní bytí. Vlastní bytí není nikdy samozřejmé, nýbrž vždy výkon. V tomto smyslu lze však říci, že nakonec i odcizování je výkon, je to ‚ulehčení‘, je to nikoliv ‚přirozená‘ lehkost, nýbrž výsledek jistého ‚aktu‘.“²³ Člověk tedy musí svůj život konat, musí se s ním vyrovnat.

To, o čem zde mluvíme, nejsou dvě možnosti toho, jak může člověk žít svůj život. Pouze jeden z těchto životů je „pravý“ život, druhý je, jak bylo výše zmíněno, „útekem a ulehčením“. Tento útek nám zakrývá pravé bytí. Toto skrývání povstává z toho, že máme tendence uchopovat sami sebe v pojmech světa, kde se pohybujeme a přijímáme tu, či onu roli. Ztotožňováním se s různými rolami nás odvrací od nás samých.²⁴ Pokud tedy začneme chápat sami sebe až na základě toho, jakou roli zrovna vykonáváme ve světě, jedná se o nepravé bytí. Ač budeme světu kolem sebe rozumět sebelépe, věda nám zkrátka pravé bytí zprostředkovat nemůže.

Patočka zde přidává ještě druhé rozdělení, rozdělení mezi světem každodenního života, tedy profánním, a světem výjimečným neboli sakrálním. Profánní je svět pachtění a práce, svět každodenního obstarávání, utváří se zde naše setkávání s druhými a vytváří se vztahy k věcem kolem nás. Formou profánního získává naše společnost a náš svět propůjčenu smysluplnost,

²²Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 99.

²³ Tamtéž, s. 100.

²⁴ Dodd, James, Dvacáté století jako válka, In: Chvatík, Ivan, ed. Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie, Filosofia, Praha 2009, s. 359.

úplnost, trvalost, místo a tvář. Sakrální tomuto profánnímu uniká a popírá jeho nadvládu nad námi. Patočka sakrální nazývá také orgiastické, je to něco, co dokáže přerušit cyklus každodenního života, odhazuje břemeno starosti o zítřek.²⁵ „Výjimečné a sváteční rovněž ulehčuje, ale ne útekem od zodpovědnosti, nýbrž odkrytím té dimenze v životě, kde neběží o tíži odpovědnosti a útek před ní, nýbrž kde jsme strženi, kde něco silnějšího než naše svobodná možnost, naše zodpovědnost se zdá pronikat do života a dávat mu smysl, který je mu jinak známý. Je to dimenze démonična a vášně.“²⁶ Tato dimenze není útek, nýbrž strženost, uchvácenost, překvapení.

Sakrální dimenze nepatří do všedního dne, je to něco, co se všednímu dni zcela vymyká. Nelze ji přiřadit k pravému ani nepravému, k odpovědnému životu nebo útěku před ním, tváří tvář této dimenzi jsme schopni zapomenout na dimenzi boje o sebe sama. „Musí být k odpovědnosti uvedena ve vztah jiným způsobem než útek, nemůže být prostě přemožena, musí být přivtělena k zodpovědnému životu.“²⁷ Profánní je bytostná oblast práce, zábavy, oblast života poutaného k sobě samému. Naopak sakrální, orgiastická dimenze je v opozici proti tomuto poutání se k životu. Patočka tedy upozorňuje, že toto je velmi důležité si uvědomit, „(...) člověk se odcizuje tím, že je vázán k životu a jeho věcem a ztrácí se v nich. Vytržení je vytržením z této služby, není však stále ještě svobodou“²⁸. Distinkce sakrální-profánní tedy není v opozici pravého a nepravého života, ale jedná se o problémy, které odpovědný život musí teprve zvládnout.

Péči o duši chápe Patočka jako disciplinovaný vztah sebe sama k sobě samému, charakterizuje ji jako úkol, ke kterému se musí člověk upínat, tento úkol pečovat o duši leží v samotném jádru ideje Evropy. Zkáza Evropy je podnícena úpadkem péče o duši a jejím nahrazením péčí o svět. To je právě přechod od autentického života v pravdě k neautentickému životu hnanému pouze touhou po majetku a zábavě, únikem od nudy a odpovědného života.

Právě nuda, která byla zmíněna krátce zde v kapitole *Evropa před vypuknutím první světové války*, je pro Patočku jeden z hlavních fenoménů, kterým se projevuje vědecko-technická civilizace. „Nuda není zanedbatelnost, ‚pouhá nálada‘, privátní vychlazení, nýbrž ontologický

²⁵ Tamtéž, s. 358-359.

²⁶ Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 101.

²⁷ Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 101.

²⁸ Tamtéž, s. 102.

status lidstva, které podřídilo cele svůj život každodennosti a její neosobnosti.²⁹ Nuda se v podobě povinné zábavy stává kolektivní metafyzickou zkušeností. O co větší je propadnutí věcem a každodennímu obstarávání, tím silněji se nuda projevuje a o to silnější je následný nutný orgiastický únik od této každodennosti. Nejsilnějším důkazem tohoto orgiastického úniku, který je způsoben nudou, byly právě války 20. století.

3.2 Otevřená duše

Jedním z hlavních prvků Patočkovy filosofie dějin je snaha najít cestu z této duchovní krize moderní doby. Dějiny pro něj počínají vznikem péče o duši a její nové pojetí má být tím, co nás vyvede z této krize. Lidstvo by nemělo směřovat jen k technickému rozumu, ale také k rozumu rozumějícímu sobě samému. Technický rozum nám poskytuje úžasné prostředky pohodlného života, ale i ničení, je to však jen zprostředkující rozum a není schopen nabídnout řešení duchovní krize v poevropském světě, k tomu je třeba i jistý cíledajný rozum. Protože nebezpečí techniky se skrývá v pouhé, omezuje se na pouhou racionalitu prostředků, nikoliv cílů. Nепrostředečnou cíledajnost definuje Patočka jako duchovnost.³⁰ Novým duchovním jmenovatelem by se měla stát *otevřená duše*.

Pro lepší pochopení otevřené duše se nejdříve podíváme, jak pohlíží Patočka na současnou uzavřenou duši. *Uzavřená duše* „(...) nepřijímá nic cizího, není nic, co by jí bylo vnější, co by z vnějšku mohlo tvořit hranice její nekonečnosti nebo být příčinou omezení její svobody“³¹ Naopak *otevřená duše* „Je postavena před něco, na co nestačí, co ji naprosto přesahuje“³². Je to otevřenost člověka vůči „věcem“, co ho přesahují, otevřenost vůči představě lidské konečnosti, umožňuje pojmut universum jako obsahově nevyčerpatelné. Tato pozice umožňuje uznat platnost zcela odlišných kultur, které si protiřečí bez hierarchického řazení podle určitých kritérií, vyhnout se absolutizaci vlastních kulturních předpokladů.³³ To by měl být způsob předcházení střetu s jinými civilizacemi, se kterými nemáme společného duchovního jmenovatele. Patočka se tak snaží načrtnout novou podobu duchovnosti, kterou nazýval *otevřená duše*, ta měla v globalizovaném světě doplnit technickou racionalitu

²⁹Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 111.

³⁰ Patočka, Jan, Duchovní základy života v naší době, in: Patočka Jan, Sebrané spisy 2: Péče o duši II, OIKOYMENH, Praha 1999, s. 27.

³¹ Patočka, Jan, Komenský a otevřená duše, in: Patočka Jan, Sebrané spisy 10: Komeniologické studie II, OIKOYMENH, Praha 1998, s. 337.

³² Tamtéž, s. 338.

³³ Cajthaml, Martin, Evropa a péče o duši: Patočkovo pojetí duchovních základů Evropy, OIKOYMENH, Praha 2010, s. 124.

prostředků o odpovídající racionalitu cílů a odvrátit nebezpečí vyplývající ze střetu nerozumějících si civilizací a moderní vědecko-technické racionality. Vnitřní ohrožení vychází z racionality omezené na pouhé prostředky existence. Vnější je fyzické ohrožení člověka a celé planety válečným využitím vědeckotechnické racionality, vnější ohrožení vyplývá z vnitřního.³⁴ Může se takováto nová podoba péče o duši formou otevřené duše prosadit?

3.3 Masová inteligence

V čem Patočka shledával velký potenciál, byl velký vzestup podílu intelektuálů ve společnosti. Kvalitního vzdělání dosahuje v moderní společnosti mnohem větší procento populace než kdy dříve. Tato početná vrstva intelektuálů proniká i do politiky a díky tomu se jedná o významný společenský element, který může zachránit duchovní úpadek. Její význam spočívá v tom, že ačkoliv je produktem racionální civilizace, stále je částečně otevřena duchovnosti, která se vyznačuje cíledárností. Patočka upozorňuje, že pojem inteligence původně odkazuje ke schopnosti, která přesahuje pouhý uvažující rozum, stále nese význam „člověk ducha“, takový, který určuje svůj život duchovním cílem, uchovává si schopnost reflexe a mravního nahlédnutí. Takový člověk si dovede klást svobodně vytyčené cíle.³⁵

Dá se zde pozorovat jasná snaha o Patočkův pozitivní výklad vědeckotechnické civilizace. Nová inteligence má schopnost klást si duchovní cíle, díky čemuž může ve společnosti udržovat vztah k hlubším problémům, které překračují meze pouhé racionální organizace života. Toto spojení moderní racionality a duchovnosti považuje Patočka za historický moment a za možnost překonat duchovní krizi moderní civilizace.

Jakub Homolka zde upozorňuje na nepřehlédnutelný vliv optimismu 60. let, kdy se zdálo, že by tato vrstva inteligence mohla překonat marxistické představy a nastolit lepší, lidštější verzi socialismu. To se však nestalo, tento optimismus byl silně potlačen a projevuje se to i na tom, jak se dále ubíralo Patočkovu myšlení. Jeho koncepce ze 70. let v Kacířských esejích je o mnoho pesimističtější a zde se rodí nový způsob, jak dle Patočky překonat duchovní krizi, je to *solidarita otřesených*.³⁶

³⁴ Cajthaml, Martin, Evropa a péče o duši: Patočkovu pojetí duchovních základů Evropy, OIKOYMENH, Praha 2010, s. 133.

³⁵ Patočka, Jan, O smysl dneška, in: Patočka Jan, Sebrané spisy 12: Češi I, Praha OIKOYMENH, Praha 2006, s. 238.

³⁶ Homolka, Jakub, Koncept racionální civilizace: Patočkovu pojetí modernity ve světle civilizační analýzy, Togga, Praha 2016, s. 212–213.

3.4 Frontový otřes

O solidaritě otřesených píše Patočka v závěru svých Kacířských esejí. Zásadní, o co mu stále jde, je obrat v duchovním úpadku. Rozdíl je v tom, že již dále nevěří, že by tento obrat mohl proběhnout přirozenou cestou, je zde potřeba silného otřesu. Jediná zkušenost, která může člověku dodat takto silný otřes, je paradoxně válka. Takto se může válečné 20. století, které je vyvrcholením úpadku, změnit v odrazový můstek a úpadek zastavit. Musíme se tedy vrátit k válečnému konfliktu a z něj tento jev vysvětlit.

Dvě světové války první poloviny 20. století ukázaly válku ve zcela novém světle. Jak bylo zmíněno dříve, stala se místem uvolňování akumulovaných sil, kde je člověk pouhý spouštěč následných událostí. Každý, kdo prošel těmito válkami, zažil válečné hrůzy do té doby nepředstavitelné. Nová technika a miliony vojáků na obou stranách učinily zážitek fronty mnohem hrozivější než kdy dříve a takový zážitek poznamenává na celý život. A právě tomuto zážitku přikládá Patočka velkou váhu.

Tím, kdo vysílá miliony vojáků na frontu, jsou síly dne. Síly, jejichž cílem je organizovat, budovat, stupňovat kvalitu života a majetek. Jejich cílem není ničení, ale pro dosažení jejich cílů je válka nutným prostředníkem. Cíle, kterých chtějí dosáhnout, leží až za tímto válečným konfliktem, směřují především k míru, vyřešit tento nezbytný konflikt a dále stupňovat své bohatství.³⁷ Vlastně jsou to tedy mírové cíle, kdo posílají miliony na smrt. Jenže tento konflikt nelze již chápat jen jako vedlejší účinek úsilí o mír, válka se proměnila v masivní uvolňování sil, které průmyslová civilizace neustále stupňovala.

Kdo je v tomto masivním uvolňování sil zachycen, ten je zcela proměněn, je to základní změna v lidské existenci. Právě zde spatřuje Patočka v této hrůzné zkušenosti něco pozitivního, zjevuje se zde něco, co se může zjevit jen v tomto zážitku. Je to těžko popsatelný pocit smysluplnosti, pocit absolutní svobody.³⁸

Jak je něco takového možné v hrůzách války? Právě v těchto hrůzách člověk pochopí nesmyslnost těch mírových cílů, v jejichž jménu se válka vede. V okamžiku, kdy je člověk tímto zážitkem oprostěn od jakékoli smysluplnosti dne, dostává se do sféry noci, do sféry absolutní svobody, protože zde již nic jiného být nemůže. Nic jiného zde nemá smysl, honba

³⁷ Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 122.

³⁸Tamtéž, s. 122.

za životní dráhou nebo majetkem se stává irelevantní.³⁹ Zde člověk získává nové odhodlání, uvědomuje si, že svět, který umožňuje něco takového, musí zmizet. Síly dne vládnou nad lidmi pomocí smrti, ta je pro jednotlivce z hlediska dne nejvyšší hodnotou, pro síly dne však jako by nebyla, vidí ji distancovaně a statisticky. Mír a den vládnou tím, že posílají lidi na smrt, aby dalším mohli poskytnout stupňovaný pokrok. Pro obětované však sama oběť nemá význam pro pokrok či větší bohatství, ale má význam pouze sama v sobě. „Tato absolutní svoboda je pochopení, že zde bylo již něčeho dosaženo, něčeho takového, co není prostředkem k dalšímu, není stupněm k..., nýbrž, za čím a nad čím nic dalšího nemůže být. Vrchol je právě zde, v tomto vydání se, k němuž byli lidé povoláni od svého zaměstnání, svých talentů, možností, své budoucnosti.“⁴⁰

Všechny ostatní ideje, které den nabízí a pro které šel člověk bojovat, jsou málo obsažné, málo konkrétní, málo nosné. Nemohou obstát proti tomuto absolutnímu zážitku. Člověk zde zavádí o „nic“, neboť nic, co dosud dávalo životu smysl, ho již nemá. Dosažení tohoto vrcholu dává člověku podnět k tomu, aby změnil svůj život, našel jeho pravý smysl a odsunul dosavadní domnělý smysl. Takováto zkušenost umožňuje lidem překonat síly dne, pokud je dostatečně silná, je totiž snadné znovu podlehnout silám dne a opět se vrátit do každodenního usilování.⁴¹ Ti, kdo přežijí, nejsou vázáni žádnými světskými starostmi a mohou zjednat skutečný mír.

Dokonce ten, kdo byl původně ve válce protivník, už není jen tím, koho je třeba odstranit pro dosažení míru, on se stává obětí stejně jako my. Je to spoluúčastník pochopení otřesení dne a míru a objevení absolutní svobody skrze frontový otřes.⁴²

3.5 Solidarita otřesených

I přes dvě světové války však k zásadnímu obratu nedošlo. Lidstvo je i nadále ovládáno silami dne. Vždy se vrátilo ke svému usilování o moc a majetek. Jednotliví lidé, kteří chápou iluze dne a míru jako usilování o moc a majetek, ti, kteří by se mohli vrátit zpět ke svobodě spravedlnosti a ideji dobra, jsou stejně strháváni zpět do víru dne.⁴³

³⁹Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 125.

⁴⁰ Tamtéž, s. 126.

⁴¹ Tamtéž, s. 126.

⁴² Tamtéž, s. 126–127.

⁴³ Kohák, Erazim, Jan Patočka: Filosofický životopis, H&H, Praha 1993, s. 168.

Válka zuří i nadále, lidstvo je jí prostoupeno. „Síla nás fascinuje i nadále, vede nás svými cestami, fascinuje a obelstívá nás, činí nás svými bláznů. Tam, kde se domníváme ji ovládat a spoléhat na zabezpečení její pomocí, jsme ve skutečnosti ve stadiu demobilizace a prohráváme válku, která proměnila úskočně svou podobu, ale neustala. Život by tak rád už jednou žil, ale je to právě život sám, který plodí válku a nemůže se z ní vlastními prostředky vymotat.“⁴⁴ Patočka říká, že před válkou ve 20. století nelze uniknout. Moderní válka s moderními zbraněmi mají schopnost zasáhnout kdekoli a kdykoli, zcela se ztratila distinkce mezi frontou a zázemím. Navíc se v době atomové výzbroje válka přesouvá ze žhavé na studenou, která může být stejně krutá jako klasická válka.⁴⁵ Fronta je v tomto století všude, takovou frontou je dle něj i život v reálném socialismu. „Patočka chápal jeho ideologii a byrokracii jako obzvlášť typický projev století válek a kalkulující síly suverénního rozumu, jenž se v něm vydává za pravdu světa skrze lež propagandy. Oběť v takovém režimu nemusí sice vyžadovat čin, jímž bychom se zbavovali života, ale přesto může být podobná akci těch, kdož byli ‚otřeseni frontou‘ 20. století.“⁴⁶

Je to válka, kde neteče krev, přesto zde může dojít k otřesu, lidé zde trpí pod vlivem neustále mobilizace, propagandy a potlačování svobody. Jen ten, kdo projde tímto otřesem, je vystaven tomuto tlaku síly, je opravdu svobodný. Tito lidé stanuli na vrcholu, nahlédli nesmyslnost všech cílů dne a pocítili pravou svobodu, jež nenastává až po skončení boje, ale má své místo právě v něm.⁴⁷ Jak bylo řečeno na začátku kapitoly, každý se musí vrátit k běžnému životu, každý časem opět podléhá silám dne a vrací se ke každodenní rutině. Opět propadá válce v podobě vlády míru a dne. Právě zde, k překonání tohoto problému je potřeba *solidarita otřesených*. „Solidarita těch, kteří jsou s to pochopit, oč běží v životě a smrti a následkem toho v dějinách. Že dějiny jsou tento konflikt pouhého života, holého a spoutaného strachem, se životem na vrcholu, který neplánuje budoucí všední dny, nýbrž vidí jasně, že všední den, jeho život a ‚mír‘ mají svůj konec. Pouze ten, kdo je s to pochopit tuto věc, kdo je schopen obratu, (μεπάνοια), je duchovní člověk.“⁴⁸ Jsou to ti lidé, u kterých byl otřes dostatečně silný, aby nepropadli opět každodennímu obstarávání dne a neustali ve svém boji za skutečný mír. Jsou to duchovní lidé, kteří chápou, že zde nejde o objektivní vědění, ale pochopení roviny

⁴⁴ Patočka, Jan, Kaciřské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 127.

⁴⁵ Tamtéž, s. 128.

⁴⁶ Blecha, Jan, Jan Patočka, Votobia, Olomouc 1997, s. 180.

⁴⁷ Patočka, Jan, Kaciřské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 129.

⁴⁸ Tamtéž, s. 129.

otroctví a svobody vůči životu, ale také pochopení významu vědy a techniky, té síly, kterou uvolňujeme.

Cílem solidarity otřesených by mělo být nežít se lží, ale žít v pravdě, ustát v epoše kalkulatelnosti onen otřes a vést ostatní lidstvo po správné cestě, prosadit se proti novým mýtům současnosti, tedy ideologiím a propagandám. Ona má možnost vyvést lidstvo z válečného století, neboť pozná, že současný mír je jen zdánlivý. „Solidarita otřesených je s to říci ‚ne‘ k těm mobilizačním opatřením, která eternizují válečný stav. Nebude stavět pozitivní programy, nýbrž promlouvat jako Sókratovo daimonion, ve varováních a zákazech. Musí a může vytvořit duchovní autoritu a stát se duchovní mocí, která by doháněla válčící svět k jistým omezením, a tak znemožňovala jisté činy a opatření.“⁴⁹

Vrcholným cílem je, aby každý, kdo je schopný porozumět tomu, o co usiluje solidarita otřesených, pochopil nepohodlí své pohodlné pozice. Je třeba, aby toho dosáhli především inženýři, badatelé, objevitelé atd., tedy intelektuálové, technická inteligence, o které byla řeč dříve. Ta tvoří značnou část společnosti a v moderním světě je mozkiem společnosti. Právě u nich je primárně třeba, aby se postavili na tuto stranu fronty, ne na stranu sebelíbivějších hesel dne, které ve skutečnosti zvou k další válce.⁵⁰

3.6 Je vědecko technická civilizace úpadková?

Zprvu by se mohla odpověď na tuto otázku jasná, neboť celou dobu Patočka hovoří o jejím úpadku kvůli proměně původní péče o duši. Tato odpověď však tak jednoduchá není, protože i úpadek může mít jistý přínos pro další dějiny.

„Smysl dějin, a tedy i vlastní problematika filosofie dějin proto podle Patočky spočívá ve vztahu každé dějinné epochy k pravdě.“⁵¹ Krize je podnícena tím, že lidé nechápou vztah své doby k pravdě, a tak ztrácejí smysl. Aby epocha i život měli smysl, musí člověk najít ke všem základním faktorům určujícím jeho epochu pravdivý vztah. Dějiny je dle Patočky třeba chápat jako povstání z úpadku, lze o nich hovořit tam, kde si lidstvo uvědomilo, že smysl lidského života může být i více než biologické přežívání.⁵² Úpadek je tedy vlastně součástí dějin, neboť nemůže být vzmachu, pokud zde není i jistý úpadek. Ten je právě schopný způsobit

⁴⁹Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 130.

⁵⁰Tamtéž, s. 130.

⁵¹ Cajthaml, Martin, Evropa a péče o duši: Patočkovo pojetí duchovních základů Evropy, OIKOYMENH, Praha 2010, s. 114.

⁵² Homolka, Jakub, Koncept racionální civilizace: Patočkovo pojetí modernity ve světle civilizační analýzy, Togga, Praha 2016, s. 223.

zmiňovaný otřes a umožnit otřeseným poznání absolutní svobody. Takto otřesení se mohou stát duchovní silou, která dovede tematizovat společensky životní smysl.

Na otázku, zda je vědeckotechnická civilizace úpadková, nelze tedy odpovědět negativně. Důvodem je péče o duši a lidská svoboda. Ty nejsou vlastnictvím člověka, ty je třeba získat výkonem, bojem proti úpadku, bojem za překonání orgiastické každodennosti.

4 KRITICKÉ POHLEDY

Pochopitelně jako ke každé myšlenkové konstrukci je třeba přistoupit k tématu i kriticky. V závěrečné části se tedy podíváme na některé kritické poznámky představené autory, které jsem při zpracovávání textu využíval. Na mysli tedy mám Jana Blechu, Martina Cajthamla, Vlastimila Hálu, Jakuba Homolku a Erazima Koháka. Týkat se budou především solidarity otřesených, protože tato koncepce je přece jen do jisté míry utopická. Začněme však popořadě.

4.1 Válečné století a akumulované síly

První připomínka se bude týkat pojetí 20. století jako století válečného. Tato kritika není vedena na konkrétní tezi, není to něco, co by přímo Patočka zmiňoval, avšak například toto vyjádření: „Že se proměna světa v laboratoř, která aktualizuje miliardy let akumulované energie, musí dít válečně, ukázala právě tato válka. Znamenala proto definitivní průlom toho pochopení jsoucna, které započalo v 17. věku vznikem mechanické přírodovědy a odstraněním všech těch ‚konvencí‘, které se tomuto uvolňování síly kladly v cestu – přehodnocení všech hodnot ve znamení síly.“⁵³ Z této věty se zdá, jako by až nyní spolu s první světovou válkou poznalo lidstvo skutečnou válku, jako by až toto století bylo skutečně válečným stoletím, které začalo uvolňovat síly akumulované po celé dějiny. Lidstvo bylo válečně velmi aktivní po celé své dějiny a vždy k tomu využívalo nejmodernější výtobytky vědy. Skutečně je zde zásadní rozdíl v masovosti konfliktu, který ve 20. století dosáhl nevídaných rozměrů. Zde však paradoxně po vzoru Patočky lze pozorovat v moderní civilizaci i jisté pozitivum i ve věci, která je na první pohled dosti negativní. Přítomnost atomové výzbroje vedla v druhé polovině 20. století naopak k nezpochybnitelnému úbytku přímých válek, tedy přinejmenším v Evropě. Ač je to podníceno strachem z těchto zbraní, je jisté, že přímý útok na mocnost vybavenou atomovým arzenálem není dnes možný, což skutečně vedlo k částečnému úbytku válečných konfliktů, neboť každý rozsáhlejší konflikt nyní musí počítat s možností použití těchto zbraní.

Druhý bod se vztahuje vlastně ke stejné pasáži, neboť Patočka dále říká, že takto skrze válečný konflikt dochází k uvolňování akumulovaných sil, což působí tak, jako by došlo k jistému uvolnění již po okraj naplněné hráze, aby se mohla znovu doplnit. Avšak po

⁵³ Patočka Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 121.

skončení obou světových válek bylo na světě mnohem více zbraní a techniky než na jejím začátku, stejně tak celková úroveň techniky byla zcela na jiné úrovni po konci konfliktu. Zdá se tedy, že světové války naopak vedly jen k mnohem masivnějšímu akumulování zmíněných sil.

4.2 Proměna člověka frontovým otřesem

Další bod se věnuje motivu otřesu. Zde například Vlastimil Hála upozorňuje, že Patočka podceňuje lidský život v každodennosti, neboť zde bez rozdílu spojuje žitý život s životem institucionálním.⁵⁴ Lze si totiž dobře představit osvobození od nacionálních či ideových cílů války i od snahy o budování svého postavení ve společnosti, něco jiného je však otázka domova a rodiny. Patočka předpokládá, že tento zážitek povede k poznání absolutní svobody a nesmyslnosti světa vedeného dnem a mírem, který umožňuje takovýto zážitek. Je však daleko pravděpodobnější, že člověk, který prošel takovým zážitkem, bude myslet na návrat ke svému každodennímu životu, ke své rodině a běžnému zaměstnání. Prožití tohoto otřesu tedy nemusí být tak samozřejmé, jak Patočka míní.

V podobném duchu se nesou i připomínky Erazima Koháka, který zpochybňuje, nakolik může utrpení způsobené otřesem člověka pozitivně ovlivnit. „(...) dějiny i individuální psychologie nás vedou k vážným pochybnostem. I když utrpení může v některých případech zušlechtit, daleko častěji své oběti křiví a mrzačí. I když lidským bytostem je třeba vytržení ze spokojenosti, aby se probudily k údivu nad celkem a nad smyslem jednotlivého, není vůbec jasné, že stačí otřes sám o sobě.“⁵⁵ K tomu ještě dodává, že dle Patočkova přístupu by vlastně sdružení válečných veteránů mělo být „předvojem vznešenější lidskosti“, což opět není něco, co bychom mohli běžně pozorovat. Připojuje k tomu i vlastní pohled, kdy spíše láska k životu a světu by mohla být způsobem, jak znovu nalézt v lidech přirozené otázky po smyslu bytí a pečovat tak o duši. „Možná nikoli znicotnění, nýbrž právě aktivní laskající opatrování divu jsoucího, může být cestou ke znovuobjevení divu bytí. Nemůže to být tak, že nikoliv ti, které frontové trauma připravilo o veškerou otevřenost hodnotě a smyslu jsoucího, nýbrž jejich pravý protiklad, ti, kdo ji prožívají nejintenzivněji, kdo se v duchu laskají s každou květinou,

⁵⁴ Hála, Vlastimil, Tři pohledy na první světovou válku, Filosofický časopis, Praha, Filosofický ústav AV ČR, 2011, 59, s. 385.

⁵⁵ Kohák, Erazim, Jan Patočka: Filosofický Životopis, H&H, Praha 1993, s. 176.

s každým stvořením, s každým pravdivým či laskavým slovem, jsou nejspíše připraveni setkat se s divem a smyslem bytí a přijmout je?“⁵⁶

4.3 Přínos války

Zajímavé zamyšlení přidává i James Dodd, který se ptá, proč Patočka tolik od války očekává. Může z nás válka skutečně setřást břemeno otroků síly?⁵⁷ Patočka má velké očekávání právě od rozhodujícího momentu „stanutí na vrcholu“, poznání absolutní svobody. Je zde víra, že tento záblesk naděje může pokračovat v jiné formě i dále, „přinést si tento zážitek domů“.

Avšak co když je na válce naopak jedinečné právě to, že se nikdy nedostane do hlavy, že vrcholu není nikdy dosaženo? Pokud by přece jen bylo možné dosáhnout absolutní absurdity noci, co když není možné tuto zkušenost přenést zpět do běžného života? Co když otázka zodpovědného života skutečně dostává ve válce podobu, která nemá místo mimo tuto oblast násilí? Nebo dokonce neplatí ani jedno, tedy ani není možné toto nahlédnout, ani nám nedokáže poskytnout alternativu dokonalého života? Problém je, že pokud má být válka místem, kde lze prožít úkol péče o duši, musela by válka sama plnit funkci existence dosahující své dokonalosti. Bez ohledu na to, jak moc je frontový zážitek propastný, musí zde tato část být, jinak by tento prožitek představoval pouhý rozklad já bez ohledu na to, jak moc „obohacující by tento zážitek byl. Člověk by si odnesl jen zmrzačení fyzické i duševní, na což jsme naráželi už v předchozí části.“⁵⁸

James Dodd se tedy kriticky táže, nakolik je reálný vznik *solidarity otrěsených*. Závěrem však dodává, že tyto Patočkovy úvahy rozhodně nejsou bezpředmětné. “Tyto úvahy jsou důležité, protože válka je trvalou součástí lidské existence a protože jsme dnes nuceni čelit jak válkám aktuálním, tak válkám možným a je naší odpovědností jim čelit.“⁵⁹

⁵⁶Kohák, Erazim, Jan Patočka: *Filosofický Životopis*, H&H, Praha 1993, s. 176.

⁵⁷ Dodd, James, *Dvacáté století jako válka*, In: Chvatík, Ivan, ed. *Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie*, Filosofia, Praha 2009, s. 370.

⁵⁸Tamtéž, s. 370.

⁵⁹Tamtéž, s. 370.

5 ZÁVĚR

Co je tedy 20. století pro Jana Patočku? Především vyvrcholení úpadku společnosti spojeného s úplným vytlačení péče o duši, naprostým převládnutím vědeckého pohledu na svět jako jediného správného. Patočka zde hovoří o nahrazení péče o duši péčí o svět. Je to vyvrcholení, kterému předcházela dlouhá cesta, svět se nyní realizuje prostřednictvím uvolňování nahromaděné energie a tato realizace probíhá naneštěstí skrze válečné konflikty, podle Patočky nejrychlejší způsob uvolnění těchto sil.

Patočka hledá odpověď na otázku, jak ven z této krize. K tomuto účelu popisuje celou cestu péče o duši od jejího vzniku po její rozklad, aby ukázal, kde nastal problém. Lidské bytí v pravdě jako péče o duši počíná v antickém Řecku se vznikem filosofie a politických svobod v 6. a 5 století př. n. l. Tato podoba se transformuje v období křesťanského středověku, kdy zodpovědný život v pravdě, péče o duši je vedený vztahem lidské duše k Bohu. Tato křesťanská podoba se pomalu vytrácí v renesanci a zcela se proměňuje a zaniká v osvícenství. Vystupuje na povrch zmíněná péče o svět, vědeckotechnický pohled na svět, život v každodennosti. Finálním vyvrcholením této proměny je zasažení Evropy dvěma světovými válkami a následnou takzvanou studenou válkou, která hrozí zničením celého světa.

K překonání duchovní krize lidstva je třeba se vrátit k této péči o duši, lépe řečeno přijít s novou podobou péče o duši, tou je otevřená duše jako otevřenost člověka vůči tomu, co ho přesahuje. Hlavní je ale vrátit se k sobě samému, žít svůj život v odpovědnosti, neutíkat, „neulehčovat si“ ho únikem ke každodennosti. Vlastní bytí není nikdy samozřejmé, je to vždy výkon. Člověk musí svůj život konat. Toto je pro Patočku život v pravdě, péče o duši.

Klíčem k odpovědnému životu je ještě druhé Patočkově rozdělení na profánní a sakrální. Nelze dosáhnout odpovědného života, pokud se nevypořádáme se sakrální dimenzí, která stojí proti každodennosti. Jedná se o dimenzi, která má schopnost vytrhnout nás z každodenního života, je to strženost či uchvácenost. Je to temná orgiastická dimenze, kde se zdá, že naše zodpovědnost proniká do života a dává mu smysl. Tuto dimenzi je třeba k zodpovědnému životu přiřadit, nelze se jí zbavit.

Po vyjasnění toho, co nás může z této duchovní krize vyvést, se Patočka zaměřil na otázku, jak se k této nové podobě péče o duši dobrat. Prvotně hledá řešení v technické inteligenci, kterou také nazýval masovou inteligencí. Tato vrstva intelektuálů, stále částečně otevřená duchovnosti díky svému vzdělání, se měla stát nositeli této nové podoby péče o duši. Později

Patočka pochopí, že to není uvědomělá jednotná skupina, která by dokázala zproblematizovat současnou vládu techniky a přivést lidstvo k zodpovědnému životu. Zde tedy přichází ke slovu *solidarita otřesených*, solidarita těch, kteří skrze otřes některého z konfliktů sužujících 20. století mají dovést lidstvo k tomuto zodpovědnému životu. Oni jsou ti, kdo pochopili, že mír ve 20. století je falešný a že je to jen nová podoba války. Jejich úkolem je ustát tento otřes a vést lidstvo k zodpovědnému životu, k životu v pravdě.

Lidstvo se stalo otroky síly, díky solidaritě otřesených, která je paradoxně „produktem“ právě takového stavu, může tento stav překonat a poprvé v dějinách nastolit vládu „(...) těch, kteří jsou s to pochopit, oč běží v životě a smrti a následkem toho v dějinách.“⁶⁰

⁶⁰ Patočka, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002, s. 129.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BLECHA Jan, Jan Patočka, Votobia, Olomouc 1997.

CAJTHAML, Martin, Evropa a péče o duši: Patočkovu pojetí duchovních základů Evropy, OIKOYMENH, Praha 2010.

DODD, James, Dvacáté století jako válka, In: Chvatík, Ivan, ed. Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie, Filosofía, Praha 2009.

HÁLA, Vlastimil, Tři pohledy na první světovou válku, Filosofický časopis, Praha, Filosofický ústav AV ČR, 2011, 59.

HOMOLKA, Jakub, Koncept racionální civilizace: Patočkovu pojetí modernity ve světle civilizační analýzy, Togga, Praha 2016.

KOHÁK, Erazim, Jan Patočka: Filosofický Životopis, H&H, Praha 1993.

PATOČKA, Jan, Doba proevropská a její duchovní problémy, in: Patočka Jan, Sebrané spisy 2: Péče o duši II, OIKOYMENH, Praha 1999.

PATOČKA, Jan, Duchovní základy života v naší době, in: Patočka Jan, Sebrané spisy 2: Péče o duši II, OIKOYMENH, Praha 1999.

PATOČKA, Jan, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: Patočka Jan, Péče o duši III., OIKOYMENH, Praha 2002.

PATOČKA, Jan, Komenský a otevřená duše, in: Patočka Jan, Sebrané spisy 10: Komeniologické studie II, OIKOYMENH, Praha 1998.

PATOČKA, Jan, O smysl dneška, in: Patočka Jan, Sebrané spisy 12: Češi I, Praha OIKOYMENH, Praha 2006.